

Kısık
f25



TÜRKİYE DİYANET VAKFI YAYINLARI/ 109

Elmalele

M.HAMDİ YAZIR

SEMPOZYUMU

4-6 EYLÜL 1991

SEMPOZYUM

ANKARA - 1993

TÜRKİYE DİYANET VAKFI
YAYIN MATBAACILIK VE TİCARET İŞLETMESİ

Mesrutiyet Cad.Bayındır Sk. No:55 • Kızılay/ANKARA
Tel:418 59 49 • 417 09 04 • 425 27 75
Telex:43 433 tdvk tr. • Fax:417 00 09

Yayın No - 109
Sempozyumlar-Paneller Serisi - 1

ISBN 975-389-105-9
93.06.Y.0005.109

Bu kitap
Türkiye Diyanet Vakfı
Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi'nin
Dizgi, Fotomekanik, Ofset ve Cilt Tesislerinde
hazırlanmıştır.

ELMALILI M. HAMDİ YAZIR'IN TEFSİR ANLAYIŞI

Dr. Halis ALBAYRAK

Elmalılı Hamdi Yazır'ın tefsir anlayışını bir çerçeveye oturtabilmek için geleneksel Fatıha-Nas türü Kur'ân Tefsirlerinin özelliklerini tanımak gerekir.

Çünkü Elmalılı da mütedavil Kur'ân Tefsirlerini kaynak olarak kullandığını söylemekte ve en azından onlara tertip bakımından ilk bakışta benzerlikler arz etmektedir.

Öyleyse bu noktada geleneksel tefsirin belli başlı ayırıcı özelliklerine çok kısa bir biçimde değinmek gerekir.

Bilindiği gibi ilk dönemlerde Peygamber, sahabe ve tabiünden rivâyet ağırlıklı bir mecrada yürüyen tefsir, sonraları tefsir terminolojisinde "dirâyet tefsiri" olarak adlandırılan yeni bir yapıya kavuştu.

Dirâyet tefsiri grubuna dahil edilebilecek tefsirlerde artık müfessirlerin kendi birikimlerine dayalı olarak Kur'ân ayetleri hakkında fikir yürüttüklerini görüyoruz.

Böylece tefsirin kaynakları arasına Kur'ân, sünnet ve sahabe görüşleri yanında kişilerin şahsî yorumları da katılmış oldu. Yani Kur'ân müfessirleri artık sadece rivâyetler arasında tercih yapmakla sınırlı kalmıyor, kendi eğilimlerine, fikrî ve ilmî seviyelerine göre kendileri de yorumlar yapabiliyorlardı.

Bu arada tefsir alanında metod ağırlıklı müstakil çalışmalar da zamanla İslâm ilim ve kültür hayatında yerini buluyordu.

Ulumu'l-Kur'ân'a dâir müstakil eserlerle, bütün Kur'ân ilimlerini cem' eden eserler Kur'ân Tefsirlerinin yanında bir başka mecrada gelişmesini sürdürüyordu.

Bu süreç içerisinde Kur'ân tefsirleri, tefsir terminolojisinde yerini bulan ve problem olarak ortaya çıkan unsurları da bünyesine aldı.

Artık Kur'ân Tefsirlerinde Kur'ân, sünnet ve sahabe görüşlerinin yanında yeni kavramlar ve yeni problemler de münâkaşa ortamı buldu. Bunlar, muhkem-müteşâbih, nâsîh-mensûh, âmm-has, mutlak-

mukayyed, mübhemat, hakikat-mecaz, i'caz, tenasüb, yedi harf, kırâat, esbâbu'n-nüzül, müşkilü'l-Kur'ân vs. konulardır.

Bilindiği gibi bunların bir kısmı tamamen nakle dayalı, bir kısmı, bizâtihi Kur'ân'ın kullandığı terimlerden kaynaklanmış, bir bölümü, Kur'ân kelimelerinin tasnif tâbi tutulması sonucu oluşmuş, bir kısmı metnin tesbitiyle bir kısmı da metnin tezyiniyle alâkahdır.

Aşağı yukarı geleneksel Fatiha-Nas türü tefsirlerde bu kavramlar hemen bütünüyle yerini bulmuştur. Fakat bu müfessirin mezhebi ve fikri temayülüne, ilmî seviyesine ve birikimine dayalı olarak tefsirlerde bazan birtakım unsurlara fazla yer verilmiş, bir kısmına da az temas edilmiştir. Geleneksel Tefsirin bunlardan başka bir temel özelliği daha vardır ki, o da, Kur'ân'ı bütüncü bir yaklaşımla tefsir etme konusundaki noksanlıklardır.

Elmalılı'nın tefsir anlayışını, niteliklerini ana hatlarıyla saydığım geleneksel Fatiha-Nas türü Kur'ân Tefsiri yazan müfessirlerin anlayışından ve metodundan ayrı düşünmek doğru olmaz. Şu halde diyebiliriz ki, Elmalılı'nın tefsir anlayışında da dile getirdiğimiz temel noktalarda geleneksel Kur'ân tefsiri yazan müfessirlerin anlayışıyla büyük bir benzerlik vardır.

Yani önceki Kur'ân Tefsirlerindeki unsurların hepsini, Elmalılı'nın tefsirinde bulmak mümkündür. Kelimelerin lügatî ve istilahî mânalarının ele alınmasından, metnin eşsizliğinin, sûreler ve âyetler arası tenasübün vurgulanmasına, âyetlerin nüzül sebeplerinden nâsih-mensüh konusuna, sahabe ve tâbiîn müfessirlerinin görüşlerinden daha sonraki müfessirlerin yorumlarına kadar akla gelebilecek bütün unsurlar mevcuttur.

Zaten en çok başvurduğu kaynaklar da mütedâvil Kur'ân Tefsirleridir.⁽¹⁾

Tefsirinin mukaddimesine baktığımızda hemen her müfessir gibi o da, tefsirin kaynaklarını dört ana noktada topluyor. Bunlar, Kur'ân, Peygamber (A.S.)'in hadislerinde vârid olan tefsirler, sahabe ve tâbiinden tefsirle alâkalı olarak nakledilen görüşler. Dördüncüsü de onun ifâdesiyle "Bu üç esas teharri edildikten sonra ulüm-u arabîyye ve şerîyye ile makûlat-ı ilmiyye dairesinde istihrac edilebilen te'vil kısmıdır."⁽²⁾

Gerek mukaddimesindeki tefsirle ilgili genel, tefsiriyle ilgili özel metodik yaklaşımlarından, gerekse bizâtihi tefsirinden anlaşıldığına göre Elmalılı, geleneksel tefsir çizgisinde yapısal bir değişiklik yapmayı düşünmemiştir, denebilir.

(1) Sözkonusu Kur'ân Tefsirleri, Taberi'nin Câmiu'l-Beyân'ı, Zemahşeri'nin Keşşâf'ı, Beydavi'nin Envaru't-Tenzil'i, Râzi'nin Tefsir-i Kebir'i, Cessas'ın Ahkâmu'l-Kur'ân'ı, Ebu Hayyân'ın Bahru'l-Muhit'i, Ebussuud'un, İrşâdu'l-Akli's-Selim'i ve Alûsî'nin Rûhu'l-Meanî'sidir. (Mukaddime, s. 20-21).

(2) Mukaddime, s. 29-30.

Bunun sebeplerinden biri, Türk okuyucuya hitapetme kaygısı olabilir. Bir diğer sebep ise D.İ.B.'nin sipariş verirken öne sürdüğü ön şartlar olabilir. Esasen her iki ihtimalin de aynı oranda sözkonusu olması mümkündür. Türkçe okuyup yazan insanlar o güne kadar, tefsirin bütün unsurlarını ve biriken malûmatı genişçe ihtiva eden Türkçe bir tefsirle karşılaşmamışlardı.

Türkçe okuyan ve yazan okuyucu kitlesine en azından Kur'ân âyetleriyle ilgili olarak, önceki tefsirlerde yer alan bilgi ve yorumların büyük bir kısmını sunmak, Elmalılı için bir gereklilik olmuştur, denebilir.

Doğal olarak büyük bir kısmı Kur'ân'ın baştan sona tefsiri tarzında olmasa da Elmalılı'dan önce de Türkçe kaleme alınan tefsirler vardı. Fakat en azından lâtin harfleriyle ve "Hak Dini Kur'ân Dili" hacminde bir tefsir yazılmamıştı.

Elmalılı Hamdi Yazır'ın tefsirde köklü bir metod değişikliğine gitmemiş olması, onun önceki müfessirlerden ayrılan yanlarının olmadığını göstermez.

I- Elmalılı'yı Önceki Müfessirlerden Ayıran Hususlar Hamdi Yazır'ın herşeyden önce aldığı eğitim, içinde yaşadığı kültür, o dönem dünyasının siyasi, sosyal, ekonomik, ilmi ve felsefi açıdan taşıdığı özellikler itibâriyle önceki müfessirlerden çok daha farklı bir dünyanın insanı olduğu son derece açıktır.

Bu basit gerçek, doğal olarak Elmalılı Hamdi Yazır'a, Kur'ân'ı anlama ve yorumlamada yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. Ayrıca özellikle Batı Felsefesini yakından tanınması, onun kendinden önceki müfessirlerden farklı bir bakış açısı yakalaması neticesini vermiştir.

Şu halde onun tefsir anlayışının farklı yanlarına kısaca bir göz atalım.

A- Okuyucuyla Bütünleşmesi Kendilerini Kur'ân'ı anlama ve açıklamaya adanmış insanlara Kur'ân'ın yüklediği görev, hiç şüphesiz onun yüce mesajını diğer insanlara anlayacakları bir üslupla anlatmaktır.

Elmalılı, tefsirinin başından sonuna kadar b'ı şuurla hareket ederek, okuyucuyla Kur'ân arasında içten, sıcak, heyecan verici, duygulandırıcı, hem fikri hem de kalbî bir ilişki kurmaya çalışmıştır.

O, Kur'ân'ın metnini açıklamak yerine, metinden kendisine akseden ve oradan gerçek hayatla buluşan, son olarak gönül ve akıl imbiğinden geçen fikirler, duygular ve anlamları okuyucuyla paylaşmayı yeğlemiştir.

Açıkçası Kur'ân'ın metninde çakılıp kalmadan, ama metinle hem âyet çerçevesinde hem de Kur'ân bütünlüğü çerçevesinde sıkı sıkıya bağlı bir

biçimde vahyi, türünün bir örneği olarak kendisiyle ve gerçek hayatla bütünleştiren bir anlayışı sergilemektedir. Bu tarz bir tefsiri mütedâvil diğer tefsirlerin birçoğunda -en azından benzer yoğunlukta- bulabilmenin kolay olmayacağını sanıyoruz.

Bu anlayışıyla Elmalılı, Peygamberin vârisleri olan ulemâ sınıfının bir üyesi olarak insanla Kur'ân arasında kurulması gerekli köprüyü çağına göre büyük ölçüde kurmuştur, diyebiliriz.

B- Döneminin Gündeminde Olan Konularla Yakından İlgilenişi Elmalılı, döneminin gündeminde olan sosyo-ekonomik, felsefî, ahlâkî, dinî, hukukî, fikrî konular ve problemlerle yakından ilgilenişi açısından kendinden önceki Kur'ân müfessirlerinden farklıdır.

O, her ne kadar bazan Kur'ân hakkında öncekilerin yaptığı yorumlar yığını içinde takılıp kalsa da, çoğunlukla Kur'ân'ı, muhataplarıyla bütünleştirmeyi amaç edinmiştir. Elmalılı, Kur'ân'la şöyle veya böyle ilgili olarak yaşanan hayat içinde özelde İslâm dünyasını, genelde bütün insanlığı etkileyen her tür düşünce ve akımını değerlendirmesini, kendi Kur'ân anlayışına göre yapmayı tefsir anlayışının bir gereği saymıştır.

Çünkü Kur'ân'ın gerçek hayatla bağlantısını doğru, sağlıklı ve sağlam zeminlerde oluşturmanın gereği, Kur'ân araştırmacıları için vazgeçilmez bir noktadır.

Bu bakımdan Hamdi Yazır da gününe kadar kaynağı hariçten veya müslüman bünyenin içinde olsun İslâm Dünyasında oluşan mezhebî, tasavvufî, felsefî ve fikrî akımları kendi Kur'ân anlayışına göre değerlendirme yoluna gitmiştir.

Mesela Elmalılı, Bakâra Sûresinin 165. âyetini tefsir ederken münâsebet düştüğü için Panteizm'e ve müslüman mutasavvıfların "vahdet-i vücud" anlayışına temas ederek bunların, Kur'ân'ın öngördüğü Allah anlayışıyla ne ölçüde bağdaşabildiğini incelemiştir.

Anlayabildiğimiz kadarıyla o, panteizmle vahdet-i vücudçuluğu özdeşleştirmekten yana değildir.

O, vahde-i vücudcuların, Allah anlayışlarını "Allah'tan başka mevcut yoktur" şeklinde formüle ettiklerini, buna mukabil Panteizm'de "Her mevcut Allah'tır" tarzında bir formül bulunduğunu ifade ederek arada büyük farkların bulunduğunu anlatmaktadır.⁽³⁾

(3) Hak Dini Kur'ân Dili, I, 576-577.

Öte yandan Hanbeliler içinde zuhûr eden Vehhabî çizgi mensuplarının, bir başka aşırılığa düştüklerini anlatmaktadır.⁽⁴⁾

Elmalılı özellikle Batı Dünyasından gelen felsefi telakkileri Kur'ân'ın ruhuyla bağdaşmayan bazı fikirleri ele alarak, onların tutarsızlığını ortaya koymaya çalışıyor. Gerçekten Batı Dünyası ile ilgili tahlillerinde Batılının geçirdiği safhaları, mücadelelerini ve ulaştıkları fikrî, siyasî ve ilmi sonuçları yakından tanıyan bir mütefekkir görüntüsü veriyor, demek zorundayız.⁽⁵⁾

Ayrıca bazan yeni ekonomik sistem ve nazariyelerin hayata yansıyan Kur'ân'a aykırı tutum ve uygulamalarını tenkid ediyor.

Meselâ Bakâra Süresinin 274. âyetinin tefsiri sadedinde tüketime dayalı ekonomik sistemi savunanları eleştiriyor ve yerinde, ekonomik mânada gerçeğe harcama ile mahza istihlâk arasındaki farkı ortaya koymaya çalışıyor.⁽⁶⁾

C- Elmalılı'nın felsefi konulardaki farkını ve temâyüzünü
Felsefi vurgulamadan geçmek olmaz.

Konulara Bize göre o, bu yönüyle Fatıha-Nas türü tefsir yazar
Ağırlık Verişi Kur'ân müfessirlerinden oldukça farklıdır. Bu alanda
özgün yorum ve tespitlere sahiptir.

Çünkü, bilebildiğimiz kadarıyla, İslâm felsefecilerinin Kur'ân'ı baştan sona tefsir eden eserleri elimizde mevcut değildir. Onların diğer eserlerinde, doğal olarak, Kur'ân âyetleriyle ilgili felsefi yorumlarının olduğu bilinen bir husustur.

Burada Kur'ân'ı baştan sona tefsir edenler arasında felsefi birikimi açısından "Tefsir-i Kebir" sahibi Fahrüddin er-Razî'yi anmak gerekir. Ancak Elmalılı'nın en azından XX. asırda yaşamış biri olarak, Batı'da felsefenin asırlar içinde geldiği en son seviyeyi ve o seviyeye gelinceye kadar geçirdiği merhaleleri yakından bilmesi, onu, Fahrüddin er-Razî'ye göre farklı bir konuma getiriyor.

Ayrıca Razi'nin tefsirinde kelâmî münâkaşaların felsefi konulardan çok daha fazla yekûn tuttuğunu belirtmek gerekir.

Fakat görebildiğimiz kadarıyla Elmalılı'da bu oran, felsefe lehine bir durum gösteriyor.

Özellikle dinin yerinin tartışılması açısından din felsefesi ile ilgili yorum, yaklaşım ve tesbitleri, sanyorum ilgili konuşmacılar tarafından ele alınacaktır. Ben tefsirle alakalı bir kişi olarak, bu konulara detaylarıyla ve incelikleriyle girmek durumunda değilim. Burada üzerinde durduğumuz konu, Elmalılı'nın geleneksel tefsir anlayışı çizgisini aşan yönlerine işaret etmektir.

(4) A.g.e., I, 577-578.

(5) A.g.e., I, 196-197.

(6) A.g.e., II, 949.

Ama şu kadarını söylemek gerekir ki, görebildiğimiz kadarıyla Elmalılı'nın felsefî izahlarında en fazla yer tutan konu, Kur'ân'ın da gerçekten çok sıklıkla ve önemle üzerinde durduğu konu olan Allah-âlem ilişkisidir. Özellikle de Allah-insan ilişkisi...

D-İstidrad Kabilinden Makale Görünümünde Açıklamalarda Bulunuşu

Hamdi Yazır'ın tefsir metodunda önceki müfessirlerden ayrılan bir diğer husus, onun lüzumlu görüldüğü durumlarda bazı âyet ve âyet gruplarını tefsiri sadedinde istidrad kabilinden açıklamalarda bulunmasıdır.

Bu ilâve açıklama ve yorumlar âdetâ ilgili konuda kaleme alınan fikrî insicam ve mantukî silsile gibi telif unsurlarını taşıyan müstakil makaleler görünümündedir, denebilir.⁽⁷⁾

Bu kabil uzunca izahatta bulunduğu bölümlerde Elmalılı, mütefekkirliğini, filozofluğunu, hem dinî, hem pozitif ilimlerdeki iktidarını göstermektedir.

Kanaatımızca Elmalılı'nın bu zengin muhtevalı açıklamaları, bilgi, ilim ve irfan hazinesidir. Umarız yapılacak sadeleştirmeler, bu hazinenin günümüz insanına aslının halvetini ve zenginliğini bozmadan ulaştırırlar.

Bu tarz bir tefsir ilk bakışta en azından şekil açısından Elmalılı için bir nakîsa gibi görülsede onun, Kur'ân'ın muayyen konulardaki bakışını, doğrudan hayatın içine girerek, insanoğlunun ürettiği bilgi birikimini kullanarak ortaya koyması çok önemlidir. Okuyucu farkında olmadan bilgi seviyesini yükseltiyor ve bu da onun, Kur'ân'ı anlama seviyesini giderek yukarılara tırmandırıyor.

Ancak burada şunu söylemek gerekir ki, önceki müfessirler de bazı âyetlerin tefsirini uzun, bazılarını kısa tutmuşlardır. Onlar da bilgi birikimlerinin ağırlık merkezine doğru kayan ilâve açıklamalarda bulunmuşlardır.

Nitekim denir ki, hemen her müfessir hangi konuda daha çok bilgi sahibiyse o konuyla ilgili açıklamalarını genişçe yapmıştır.

Fakat bunların yukarıda ifade ettiğimiz gibi, müstakil makale görünümünde olmadıklarını söylemek durumundayız.

Üstelik Elmalılı, bir veya birkaç konuda değil, hemen her ilimle alâkalı olarak bu tür istidradlarda bulunmuştur. Felsefeden pozitif ve sosyal bilimlerin hemen bütün dallarına kadar, her alanda yorumlarda bulunduğu gibi, dinî ilimlerin hemen hepsiyle ve dilbilimin bütün yönleriyle alâkalı açıklamalarda da bulunmuştur. O, bu cephesiyle çağının allâmesi Fahrüddin er-Razî'ye benzemektedir. Ancak özellikle felsefede, pozitif ve sosyal bilimlerdeki ilerleme gözönüne alınırsa, Elmalılı'nın Kur'ân'ı yorumlamada daha büyük bir avantaja sahip olduğu rahatlıkla söylenebilir.

(7) A.g.e., II, 914-929.

II-Elmalılı'nın Geleneksel Tefsir Anlayışı Çizgisinde Kaldığı Bazı Noktalar ve Ortaya Çıkan Durum

Elmalılı'nın geleneksel tefsir anlayışından kopmaması, onun kalıplarını tartışma konusu yapmaması doğal olarak Fatiha-Nas türü tefsirlerde düşülen metodik yanlışların, onun tarafından devam ettirilmesini intac etmiştir. Bize göre metod yanlışlarının patenti Elmalılı'ya âit değildir. Ona âit olan, bu yanlışları sürdürme yanlışıdır.

A- Müfessirlerin Tefsir ve Yorumlarını Şekillendiren Kur'an Telâkkileri ve Elmalılı Hamdi Yazır'ın Tavrı

Kur'an'ın insan için ne ifade ettiği, Kur'an'ın insana nasıl baktığı, ona muhatap olarak ne gibi bir değer atfettiği konusundaki Kur'an anlayışımız, bizim Kur'an'ı anlamamızın tarzını, niteliğini ve nasıllığını belirler.

Bu bakımdan Kur'an'ın insan için ne ifade ettiği konusunu yine Kur'an'dan alarak yapılan yorumlarda bu noktayı odak olarak ortaya koymak, en azından bir müfessir için gerekliliktir. bu noktayı sağlamca tesbit etmeksizin girişilecek yorum ve açıklamalar, dağınıklıktan ve dayanıksızlıktan kurtulamazlar.

Geleneksel Kur'an tefsirlerinde, Kur'an'ın insan için ne ifade ettiği konusuna bakarsak, genelde onun, insan için herşey demek olduğu gibi bir düşüncenin varlığı seziliyor.

Bu, kişiyi, insanın insan olarak taşıdığı özellikleri kullanmasına pek gerek olmadığı fikrine götürür.

Bu durumda zihinleri Kur'an'ın bağrında kilitlerden ve bağlardan kurtarma yerine zihinler sadece Kur'an'a kilitlenir.

Bunun içindir ki zaman zaman Kur'an, sadece sayısız hikmetler, ince ve derin mânalar taşıyan bir kitap konumuna getirilmiştir.

Nitekim gerek Kur'an'ı baştan sona tefsir eden müfessirler, gerekse diğer İslâm ulemâsı, hemen bütün mesâilerini Kur'an'ı bu mânada incelemeğe harcamışlardır. Müfessirlerin Kur'an anlayışlarından doğan olumsuz sonuçları ve Hamdi Yazır'ın bu konudaki tutumunu dört noktada değerlendirebiliriz.

1- Müfessirlerin Kur'an'dan hikmet çıkarma. her konuya Kur'an'dan işaretler bulma çabaları ve Elmalılı'nın aynı tutumu sürdürmesi:

Müfessirler öylesine gereksiz hikmet arayışına girmişler ki, yer yer Kur'an'ın, muhatapları için yol gösterici, yönlendirici, yaşanan hayat gerçeğine etkili, özlü, anlaşılır ve müşahhas umdeler sunan bir kitap olduğunu âdeta unutmışlardır.

Onlar, Kur'an'a sadece Allah kelâmı gözüyle bakıp, insan unsuruyla münâsebetini gözardı ettikleri içindir ki, mesâilerini hep Kelâmullah'ın ne kadar üstün, ne kadar güzel, ne kadar etkileyici, bizim bilebildiğimiz ve bilemediğimiz ne kadar hikmet ve mânalarla dolu bir kitap olduğunu göstermeğe, gereğinden fazla gayret sarfetmişler.

Allah kelâmının insanlar için olduğu, onun asıl rolünün, onların varlık içindeki bütün bağlantıları çerçevesinde yaratılış amaçlarını gerçekleştirmelerini sağlamak olduğu fikri, zaman zaman ihmal edilmiş.

Yani Kur'ân'a gidip ondan açık yönlendirmeleri, tavsiyeleri, insanın aklıyla, vicdaniyla ahenkli beraberlikler kuran ilkelerini alıp, onları insanlarla gerçek mânada bütünleştirme düşüncesi, geleneksel tefsirde hakettiği yeri almamış gibi görünüyor.

Âdeta çaba, Allah kelâmı olan Kur'ân'ı, yine Allah için anlama şekline dönüşmüş, onun insan için varolduğu fikri bazan ikinci plâna düşmüştür.

Kur'ân metafizik unsurlardan sözederken, özellikle felsefi antropolojinin konusu olan hususları dile getirirken, ahlâk alanına ait prensipleri vazederken amaç insan olduğu halde, müfessirler her nedense genellikle bu unsurları, Allah'ın kutsî kelâmı fikrinin mânevî baskısı çerçevesinde değerlendirmeyi daha uygun bulmuşlardır.

Elmalılı da önceki müfessirler kadar olmasa da zaman zaman bu kabil hatalara düşmemiştir, diyemeyiz.

O da bazan gerek olmadığı halde hikmetler aramış, âyetleri hedefledikleri asıl noktadan alarak hiç ilgisi olmayan konularda kullanmıştır.

Yine yer yer kendisini, âyetlerden delil bulma ihtiyacında hissetmiştir. Çünkü ötedenberi müfessirler, "şu âyet şuna delâlet eder", "şu âyetin şu bölümü şuna işâret eder" gibi ifadelerle her konuya Kur'ân'da dayanak arama yoluna gitmişlerdir.

Elmalılı da bu geleneği bir ölçüde devam ettirmiştir, diyebiliriz.

Meselâ Bakara Sûresinin 155. âyetinde sözü edilen "açlık" olgusuyla farz oruç arasında bir bağlantı kurmaya çalışıyor ve orucun burada zikredilen açlıktan bir pay olduğunu söylüyor(8) ki bize göre bu âyetin, siyak-sibak çerçevesi içinde hedeflediği husus tamamen farklıdır.

Çünkü orada insanın hayatı boyunca zaman zaman güçlüklerle, musibet ve belâlarla karşılaşacakları bildiriliyor. İnanan insanın bu güçlüklerle karşı nasıl bir reaksiyonda bulunacağını Allah tarafından deneneceği belirtiliyor.

Tabii olarak sabredenlerin ve mülkün gerçek sahibini hatırlayanların bu imtihanda başarılı olacağından bahsediliyor. Bu yüzden bu âyette sözü edilen açlıkla oruç arasında bağlantı kurmak, âyetleri ilgili oldukları konudan çekip alâkası olmayan bir noktaya götürmektir.

Bu konuyla ilgili bir misal daha vermek istiyoruz.

Elmalılı « فما رحمت تجارتهم » (Bakara 16) ifadesinde geçen "ticaret" kelimesi hakkında şöyle demektedir: "Bu tasvirde ticaretin büyük bir medhi vardır"(9).

(8) A.g.e., I, 628.

(9) A.g.e., I, 242.

Oysa ticaret insan hayatının gelişim süreci içinde zamanla zarûret halini almış insanî bir aktivitedir. İnsanların zaman zaman biçimini değiştirdikleri fakat asla vazgeçemedikleri bir faaliyettir.

Bu faaliyetin güzelliği için hiç alâkası olmayan bir mâna ortamında delil aramaya gerek yoktur.

Bu tür yaklaşımlarda pratiğe yansıyan herhangi bir yön yoktur.

Üstelik bu âyetin sevk edildiği çerçevede böyle bir mâna bulmak, en son akla gelebilecek şeydir.

Burada Kur'ân'ın karşısında insan bilgisini, görgüsünü, tecrübesini âdeta sıfır düzeyinde zannetmek ve Kur'ân'ın herbir biriminin, insanın bilgisi haricinde muhtevalar taşıdığını sanmak durumu hasıl olur ki, bu da doğru değildir.

Halbuki Allah, bilen, öğrenebilen, yaşarken tecrübe ve bilgisini artırma kabiliyetinde olan insanlara onların bilgi seviyelerini hesaba katarak hitap ediyor.

Yani mutlak gaybla ilgili konular hariç, Allah'ın bildirmesinin dışında bilinemeyecek hususlar hariç insanın bildiği, farkında olduğu, anlayabildiği, kavrayabildiği öğeler ve motifler kullanıyor Allah Teâlâ.

2- Elmalılı'nın metinle olgular dünyası arasındaki bağı yerinde kuramayan müfessirlerin izinden gitmesi

Müfessirlerin Kur'ân anlayışındaki temel saptamalardan ikincisi de onların, Kur'ân'la yaşanan hayat, Kur'ân'la insan, daha doğrusu Kur'ân'la olgular dünyası arasındaki örtüşmeyi, uyumu gözden kaçırmalarıdır.

Kur'ân'ı yorumlarken Kur'ân'ın metin bütünlüğü yanında onun olgular dünyasıyla da bütünleşmesi noktası ihmal edildiğinde hem insan müdahalesiyle Kur'ân'ın dinamizmi ortadan kaldırılmış oluyor, hem de bir nice yeni problemlere kapı aralanıyor.

Nitekim nesh probleminin ortaya çıkışını bu noktaya bağlamak mümkündür.

Elmalılı da özellikle ahkâma konu olan âyetlerin tefsirinde nüzul ortamını hesaba katmayan, olayların akışı ve gelişimi gerçeğiyle ilgilenmeyen müfessirlerin tavrını yer yer benzer bir biçimde sürdürmüştür, denebilir.

Öte yandan o, Kur'ân'da neshin varlığını inkâr etmenin, nassın zâhirini inkâr olacağını söylemekle, neshi inkâr edenlerin bir bakıma küfre düşebileceklerine işâret etmiş gibidir⁽¹⁰⁾.

Her halükârda bu hüküm oldukça ağırdır.

(10) A.g.e., s. 618.

Esâsen bize göre nesh hadisesinde de, diğer bazı konularda olduğu gibi Kur'ân'la insan, Kur'ân'la yaşanan ve istihaleler geçiren hayat arasındaki bağı, uyumu ve zaman zaman örtüşmeyi sanki bir tür yok farzediş sözkonusudur.

Elmalılı'nın da en azından neshle ilgili yorumlarında bu tutumu sergilediği söylenebilir.

Oysa muhtemeldir ki, nesh denen şey hayattaki çeşitliliğe karşılık Kur'ân'ın, muhataplarına sunduğu alternatiflerdir.

Neshle ilgili âyetlerin hangi şartlarda indirildiği gözönüne alınırsa, hem Bakara hem de Nahl sûresindeki âyette hayatın akışı içinde Allah'ın insanlara sunduğu yeni seçenekleri akıllarına sığdıramayanlara her fırsatta Peygamberi karalamaya ve onun nübüvvetine gölge düşürmeğe çalışılan kişilerin anlamsız, ama maksatlı ve yıkıcı propagandalarına cevap vermek amaçlanmaktadır.

İlgili âyetleri hedefledikleri bu noktadan çekerek başka alanlara taşımaya temâyülü İslâm dünyasında giderek bir türlü çözülemeyen nesh problemini doğurmuştur.

Dolayısıyla nesh konusunun problem haline gelişi, hayat için olan Kitabullah'ı, sadece Kitabullah olarak telakki etme yanlışından kaynaklanmıştır denebilir.

3- Kur'ân'daki bütün kelime ve ifadelerin medlûllerini tesbit gayreti ve Elmalılı'nın da aynı yolu izlemesi Geleneksel tefsirde Kur'ân'ın anlaşılmasının âdetâ bütün kelimelerin medlûllerinin kesin olarak tesbitiyle özdeş hâle getirildiğini görüyoruz. Oysa Kur'ân'ın bazı kelimelerinin medlûllerinin müfessirin veya asrının bilgi birikimiyle anlamlarını tesbit etmek, Kur'ân'ı anlamak demektir. Bu, Kur'ân'ın, insanı aşan, onun ihata edemeyeceği bir yanının bulunduğunu zorunlu olarak ikrar olduğundan, Kur'ân'ı anlamamanın bizatihi kendisidir.

Bu tutum, Kur'ân'ın anlaşılması işini sadece muayyen bir çağda yaşayan insanlara münhasır kılınmayacağı gerçeğinin kabûlüdür.

Dolayısıyla bu, Kur'ân'ın yorumlanma sürecinin kıyamete kadar sürececek oluşunun teslim olunmasıdır ki böyle bir fikir de Kur'ân'ın her asrın insanıyla, her fikrî ve ilmî seviyeden insanla gerçekçi zeminde ilişki kuran ve evrenseli kucaklayan bir kitap oluşunu kabullenmek demektir ki, asıl Kur'ân'ı anlamak bu olsa gerektir.

Yoksa bilgi edinme vasıtalarımızla ulaşamadığımız bir konu ile alakalı spekülâtif izahlar, yakıştırmalar ve zorlamalarda bulunmak Kur'ân'ı anlamak ve yorumlamak değildir.

Görünen o ki, müfessirler, gelecek nesillere açıklanmadık bir kelime ve tesbit edilmedik bir medlül bırakmamayı görev edinmişlerdir.

Pek ender insana nasip olabilecek engin düşünce ufuklarına uzanan Elmalılı, müteşâbihat konusundaki değerli yorumlarına rağmen, yer yer kendi düşüncesiyle çatışan yorumlarda da bulunabilmiştir.

Başka hiçbir misal vermesek bile Âl-i İmran'ın başındaki el-Hurufu'l-mukattaa'dan « الم » 'in « الله لا اله الا هو الحى القيوم » olduğu yolundaki yorumu bile, onun az da olsa geleneksel çizginin bu yöndeki şartlandırmasından kendini koruyamadığını göstermeğe yeter.

Üstelik Elmalılı, kırâat imamlarının edâ ile alâkalı farklı okuyuşlarını mesned alarak böyle bir yoruma varmıştır.

**4-
Metnin
(nazmın)
güzelliği ve
eşsizliği ile
ilgili
açıklamalara
fazla yer
verilmesi ve
Elmalılı'nın
tutumu**

Dördüncü olarak bir noktayı daha zikretmek gerekir ki o da, müfessirlerin Kur'an metninin eşsizliği ve güzelliği ile ilgili izah ve yorumlar yapma; âyetler ve sûreler arasında tenâsüb arama çabalarıdır. Müfessirler bu konuda bazan zorlamalara ve pek ikna edici olmayan ya-kıştırmalara düşmekten uzak olmamışlardır.

Elmalılı'nın da bu konudaki geleneği devam ettirdiğini rahatça söyleyebiliriz.

Sonuç itibariyle diyebiliriz ki, Kur'an'ın insan için ne ifade ettiği konusundaki ötedenberi süregelen yaygın yanlış bir kanaatin sonucu olarak yukarıda kaydetmeğe çalıştığımız, bize göre hatalı veya gereksiz denebilecek yorumlar ortaya çıkmıştır.

**B-
Kur'an'ı
Tefsir
Kaynağı
Olarak
Kullanmada
Hatalar ve
Elmalılı**

Elmalılı Kur'an'ı, tefsir kaynaklarının başında zikrederek, Kur'an'ı Kur'an'la tefsir etmekte, başka bir ifadeyle Kur'an'ı bir bütün olarak değerlendirmektedir.

Bu konuya ne kadar önem verdiğini onun muhkem ve müteşâbihle ilgili olarak serdettiği şu metodik tesbitlerinde görüyoruz. Elmalılı şöyle diyor:

"Bütün âyât-ı Kur'an'da da bu muhkemât esastır. Hem bunların herbiri ayrı ayrı olarak "ümmühât-ı kütüb" değil, nizâm-ı tevhid ile mecmûu birden ümmü'l-kitabdır. Her âyât-ı muhkeme, diğer âyât-ı muhkeme ile mukayese edilmek şartıyla mânaları hükümleri yakinen tayin olunur.

Herbiri nefsinde muhkem olmakla beraber yekdiğerine nazaran ıtlak-u-takyid, umum-u-husus, takrir-u-tefsir, istisna veya tahsis veya nesih gibi nisebi muayyene ile bir alâka-i muhkemeleri de vardır.

Bunun için sûreti umumiyyede muhkematın kuvvetlerinde, haysiyet-i ihkâmlarında derecat-ı mahsûsa da vardır ki, bunlar, zâhir, nass, müfesser, manay-ı hassıyla muhkem olmak üzere dört mertebe üzeredirler. Muhkematın

bu nizam-ı vahdetle mukayeseleri de ilm-i Kur'ân'ın usuli muhkamesindedir.

Bunu nazar-ı dikkate almayan, muhkematın mecmuunu bir ümm olarak mülâhaza etmeyen veya edemeyenler, tâbir-i aharla istikra-ı tam yapmadan fehmi istidlâl ve kıyasa kalkışanlar ilmi muhkeme ermezler, hata ederler, işte âyâtın bir kısmı böyle ümmü'l-kitab muhkemat, bunların mukabilinde diğeri bir kısmı da müteşâbihattır.⁽¹¹⁾

Ayrıca tefsiri baştan sona incelendiğinde gerek Kur'ânî kavramların açıklanmasında gerek kelimelerin Kur'ân'daki mânalarının tesbitinde gerekse daha büyük Kur'ân birimlerinin birbirleriyle irtibatlarının kurulmasında onun, Kur'ân'ı bir bütün olarak gördüğünü, tefsir ve yorumlarını bu esas çerçevesinde yaptığını söylememiz gerekir.

Bu konuda misal vermeğe gerek görmüyoruz. Çünkü Kur'ân'ı kaynak olarak çok sık bir biçimde kullanmaktadır. Belki de denebilir ki Şenkitî'nin "Advau'l-Beyân fi İdahi'l-Kur'ân bi'l-Kurân"ı hariç, Fatiha-Nas türü tefsirler arasında Elmalılı Kur'ân'ı bir bütün olarak değerlendirenlerin başında gelir.

Fakat bu tür tefsirlerde Kur'ân, konu konu açıklanmadığı için zaman zaman Kur'ân'ı bir bütün olarak ele almak müfessirler için oldukça zor olmuş, hatta bu konuda en fazla hassasiyet gösteren eş-Şenkitî bile irtibatlı olabilecek bütün Kur'ân birimlerini bir âyet veya âyet grubunun tefsirinde yanyana getirememiştir.

Dolayısıyla Kur'ân'ı baştan sona âyet âyet tefsir etmenin bizâtihi kendisinden kaynaklanan elverişsiz bir durum vardır.

Bu tarz tefsirlerde her âyet, hatta her âyetin muayyen bir bölümü, çoğu zaman müstakil olarak ele alınıp tefsir edildiği için her ifâdenin adeta bağımsız bir hüküm bildirdiği düşünölmüş ve ifadelerin sevkedildiği âyet çerçevesindeki açıklayıcı, kayıtlayıcı tahsis edici ve belirleyici unsurlar gözardı edilmiştir.

Elmalılı'da da bu tutumu görmek mümkün.

Meselâ « لا اكراه فى الدين » (Bakara 256) ayetiyle « وقتالوهم حتى لا تكون فتنة و يكون الدين... » (Bakara, 193) ayeti arasında bir çelişki olduğunun düşünölebileceğini dile getirerek bu iki âyetin birbirini nesh veya tahsis edebileceğini ileri sürmüş; hatta âyette sözü edilen müşriklere din hürriyetinin verilmemesinin özellikle « لا اكراه فى الدين » hükmünün tatbikini temin için olduğunu söyleyebilmiştir.⁽¹²⁾

Her şeyden önce her iki ayetin hedeflediği noktalar aynı değildir. Biri

(11) A.g.e., II, 1036.

(12) A.g.e., II, 685.

din çerçevesi içinde veya dine girme konusunda zorlama yoktur fikrini işliyor, diğeri ise siyasi ve dini ayrılık dolasıyla birbirleriyle anlaşamayıp savaş durumuna giren iki topluluk arasındaki durumdan bahsediyor.

Bütün bunlar bir yana aynı âyetin ikinci bölümünde savaştan vazgeçtikleri taktirde artık o müşriklere karşı savaşın sürdürülmemesi gerektiği konusuna işâret vardır. Bu durumda âyetin kendi bütünlüğü içinde anlaşılmamış olması sözkonusudur.

Elmalılı bu iki âyet arasındaki sözde çelişki üzerine müfessirlerin çeşitli yorum, yakıştırma ve zorlamalarını tefsirine uzun uzun dercetmeyi de ihmal etmemiştir.⁽¹³⁾

Elmalılı zaman zaman da olsa yine önceki müfessirlerin düştükleri siyak-sibak çerçevesini gözardı ediş yanlısına düşmekten kendini alamamıştır.

Meselâ o, « هدى للمتقين » (Bakara 2) ifadesiyle ilgili açıklamaları sırasında « هدى للناس » (Bakara 185) ifadesini de hatırlatarak hidayetin, "hem maksuda ulaştırma" hem de "doğruyu gösterme" mânalarının bu iki ifadede ortaya çıktığını anlatmakta. Sonra "ittika"nın hem lügat mânası üzerinde durmakta hem de Kur'an'ın diğer pasajlarında geçtiği ortamlardaki değişik mânalarını incelemektedir. Konuyla ilgili âyetleri serdederek "ittika"nın, Kur'an'da haşyet, iman, tevbe, tâat, terk-i ma-siyet, ihlâs mânalarında kullanıldığından bahsetmektedir.

Gerçekten bu tutumuyla onun, Kur'an kavramlarının yine Kur'an bütünlüğü içinde anlaşılması gerektiği prensibini tatbiki olarak gözettiğini görüyoruz. Fakat daha sonra Elmalılı tarafından Kur'an'ın bütünlüğünü gözetme prensibine karşı gösterilen bu itinalı tutum Kur'an'ın daha küçük birimlerinden olan siyak-sibak çerçevesinde gösterilmiyor.

O, Kur'an'ın bütün insanlara hidâyet bahşettiği temel prensibinin « هدى للمتقين » ifadesiyle zedelenir gibi olduğunu varsayarak buradaki "müttakin" tâbirini delâlette olup, hakka yatkın, külli şüpheden uzak, fitrat-ı selimeye ve hevânın güdümünde olmayan akla sahip kimseler olarak anlamalıyız demektedir⁽¹⁴⁾.

Oysaki o, âyetlerin tertibinin tevkifi olduğunu her fırsatta vurgulamakta ve değil ardarda gelen âyetler arasında, sürenin başka bölümlerindeki âyetlerin birbirleri arasında bile çeşitli açılardan tenâsüb aramaktadır.

Fakat nedense « الذين يؤمنون بالغيب » (Bakara 3) ile başlayan ve çeşitli özellikleri sayılan kimselerin muttakî olduklarını hesaba katmaz. Onun bu tutumu yine geleneksel tefsirdeki her Kur'an birimini ayrı ayrı ele alan atomcu tefsir anlayışının sürdürülmesinden başka bir şey değildir.

(13) A.g.e., II, 865-868.

(14) A.g.e., I, 169-170.

Elmalılı pek az da olsa Kur'ân'ı bir bütün olarak değerlendirememeye durumuna düşmüştür.

Meselâ « ختم الله على قلوبهم و على سمعهم ... » (Bakara 7) âyetini açıklarken sadece Mutaffifin Süresindeki « كلا بل ران على قلوبهم ... » âyetini zikrediyor ve yorumunu yaparken buradaki ifadeyi kayıtlayan diğer âyetlerden yardım almıyor. Dolayısıyla “cebr” fikrine cevap vermekte tabii olarak güçlük çekiyor.⁽¹⁵⁾

Oysa Kur'ân'ın diğer pasajlarında kalplerin niçin mühürlendiği daha açık bir şekilde anlatılıyor⁽¹⁶⁾.

III- Elmalılı'nın gerek peygamber gerekse sahabe ve ta- Elmalılı'nın Rivayetlerle İlgili Tutumu biinden gelen rivâyetlere olması gerekenden fazla yer verdiği ve onlara Kur'ân tefsirindeki gerçek değerlerinin üstünde önem attığını söyleyebiliriz.

Tefsirini baştan sona bu gözle gözden geçirenler bunu kolaylıkla görebilirler. En azından rivâyetlerin hacim itibarıyla tefsirinin bünyesinde işgal ettiği yer bile bu kanaati edinmeğe yeter.

A- Elmalılı'nın özellikle ahkâm heyetlerini tefsir ederken Hadisleri Tefsir Kaynağı Olarak Kullanış Tarzı Hz. Peygamber'in ilgili konudaki söz ve davranışlarını yeri geldikçe kullandığını görmekteyiz⁽¹⁷⁾. Ayrıca onun, sünnetin Kur'ân'ı neshedebileceğine kail olduğunu da söylemeliyiz.⁽¹⁸⁾

Öte yandan bazı âyetlerini tefsiri sadedinde açıklama getirdiğini düşündüğü hadisleri tenkide tâbi tutmadan herhangi bir titizliğe gerek duymadan yer vermektedir⁽¹⁹⁾.

Ancak pozitif bilimlerin vardığı kesin sonuçlarla bağdaşmayan hadislere tefsirinde pek yer vermediğini görmekteyiz.

Nitekim Peygamber (S.A.V.)'den Ebû Zerr el-Gıfari'nin rivayet ettiği güneşin doğuşu ve batışıyla ilgili dünyanın kendi eksenini etrafında dönüşü gerçeğiyle bağdaşmayan hadisi⁽²⁰⁾ tartışma konusu yapmadığını görüyoruz.

B- Bilindiği gibi geleneksel tefsirin kaynaklarından biri Sahabe ve Tâbiin Kur'ân'ın tefsiriyle alakalı haberlerdir. Müfessirlerinden Rivâyet Edilen Görüşler Tefsirin bu kaynağı hem rivâyet dirâyet tefsirlerinde Karşısındaki Tutumu kullanılmagelmıştır. Ancak sahabe ve tâbiinden gelen haberler,

(15) A.g.e., I, 214-217.

(17) A.g.e., III, 2094.

(18) A.g.e., I, 614.

(19) A.g.e., IV, 4192.

(20) Taberî, Camiu'l-Beyân, XXIII, 5.

müşâhedeye dayanmayan, sonraki nesillerin üzerinde fikir yürütebileceği türden ise, onlar, esâsen ihtiyat ve temkinle karşılanmalı, dolayısıyla o açıklamalar kesin doğrular olarak alınmamalıdır.

Bilindiği gibi sahabenin âyetlerin indirildiği şartları yaşamış olmaları, onların bu alanla ilgili beyanlarını nezdimizde başvurulması zarûri kaynak derecesine yükseltir.

Ancak Kur'ân'ın her birimiyle ilgili olarak yaptıkları yorumlar ve açıklamalar, sahabenin bilgi ve düşünce seviyesine, anlayış ve kavrayışına kısaca aldığı kültüre ve edindiği tecrübelerine dayanmaktadır. Bu bakımdan onların, ifâdelerin mânâlarından ziyâde medlulleriyle ilgili olanlarını tartışılmaz doğrular olarak almak doğru olmaz.

Çünkü bu durumda onların bilgi ve fikir seviyelerine dayalı olarak yaptıkları izahları, yüce Yaratıcı'nın evrensel mesajıyla özdeşleştirme tehlikesi sözkonusu olabilir.

Halbuki yorumlar sınırlı varlıkların sözleridir. Kur'ân ise Mutlak Varlığın sözüdür. Yorumlar zaman içinde değerlerini yitirebilirler. Ama Kur'ân'a böyle bir şey izâfe etmek mümkün değildir.⁽²¹⁾

Kur'ân bazı birimleriyle o devrin insanının problemleriyle, o dönem insanının dünyasıyla ilgilenirken bir yönüyle de bütün insanlığı muhatap aldığı için çoğu ifadeleriyle de bütün bir insanlıkla kolay ve anlamlı bir ilişki kurmaktadır.

Bu bakımdan denebilir ki, insanlar, ilmî ve fikrî alanda daha ileri noktalara ulaştıkça Kur'ân tefsirinin kaynakları da o ölçüde artmakta ve çeşitlilik kazanmaktadır.

Çünkü Kur'ân her seviyeden ve her muhitten insanla fikrî ve hissi bağ kurma özelliğini sürdürmektedir.

Bu durumda Kur'ân'ı anlarken insanın ürettiği bilgiden yararlanmak en doğru yoldur.

İnsanlığın oluşturduğu bilgi birikimine ulaşılacağını önceden bilen Allah tarafından gönderildiği içindir ki Kur'ân, o bilgilerin sahipleriyle de gerçekçi bir zeminde ilişki kurabilmektedir.

Meselâ atmosferde meydana gelen tabii hâdiselerle ilgili olarak insanlık birçok kanuniyeti keşfetmiş, bu meyanda şimşek, yıldırım ve gök gürültüsü gibi tabiat olaylarındaki geçerli kanunlar da keşfedilmiştir.

(21) Elmalılı, Hak Dini Kur'ân Dili VI, 4030.

Tabiidir ki, Kur'ân'ın indirildiği dönemlerde bunların oluşum biçimleri bilinmiyordu. Ama buna rağmen Kur'ân'ın bütün kelime ve terkiplerinin medlullerini tesbit etmek, Kur'ân'ı anlamak mânasına geldiğinden olsa gerek, hakkında bilgi edinme vasıtalarıyla bilgi sahibi olunamayacak konularda da fikir yürütülmüştür.

Nitekim sahabe ve tâbiinden nakledilen haberlere baktığımızda gök gürültüsüne melek, şimşeğe meleklerin kamçılarının görüntüsü gibi açıklamalar getirilmiştir⁽²²⁾.

Bu durumda bir müfessir acaba Kur'ân'ı açıklarken bunları mı kaynak olarak almalı, yoksa yeni bilgiler ışığında mı ilgili âyetleri yorumlama cihetine gitmelidir?

Bu konuda Elmalılı'nın tavrını ele almak istiyoruz. O, "Rad ve berk" gibi kelimelerin tefsiri sadedinde sahabe ve tâbiinden gelen haberleri dinî açıklamalar olarak sunuyor ve âdeta din açısından bu açıklamalardan vazgeçmemizin mümkün olmadığı intibahı uyandırıyor⁽²³⁾.

Sonra elektrik sahasında ilmin vardığı son seviye itibarıyla elektrikle ilgili sayfalarca bilgi veriyor.

Bilâhare bu konuda sahabeden nakledilen açıklamaları ilmen izah ettiği durumla uzlaştırmaya, bağdaştırmaya çalışıyor ve arada bir tezadın olmadığını vurguluyor.

Elmalılı bu tavrıyla, hangi konuda beyanda bulunmuş olurlarsa olsunlar, sahabe ve tâbiin akvalini âdeta kıyamete kadar işlevini sürdürecektir evrensel açıklamalar olarak alıyor ki, onun bu tutumunu eleştirmek haksızlık olmasa gerektir.

Böyle bir konuda meselenin dinî izahı ve fennî izahı gibi tâbirlerle konuyu ikiye bölmek herhalde uygun bir tasnif olmasa gerek.

Rad ve berk kelimelerinin "melek ve onların nurdan kamçıları" şeklinde açıklanmalarını dinî yapan nedir? Melek ve nur kavramları mıdır?

Yoksa bu görüşlerin sahabe ve tâbiin kaynaklı oluşları mıdır onları dinî yapan? Veyahut meleklerin ve eylemlerinin bizim için gayb olmaları mı dinîlik tavsifine hak verdiriyor?

Bu konuda anlaşılabilir bir durum vardır. Kaldı ki Ra'd Sûresinin 13. âyetine baktığımız zaman ra'd kelimesinin medlulünün melek olmadığı kolaylıkla anlaşılır.

Çünkü "melekler Allah'tan çekindiklerinden dolayı O'nu tesbih eder-

(22) Taberi, I, 150-153.

(23) Elmalılı, I, 253, 259.

ler" diye bir ifâdeye atfen ra'd kelimesi gelmektedir. Atif muğayereti gerektirdiği için ra'd'ın farklı bir varlık seferinde olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç: Sonuç olarak diyebiliriz ki, Elmalılı, medresenin yetiştirdiği son değerlerden birisi olarak engin bir birikime sâhip, çok yönlü bir âlimdir.

Tefsirde metod olarak köklü bir yenilik getirmemiş, aksine geleneği sürdürmüştür. Bu onu metodda bazı yanlışlara düşmekten kurtaramamıştır.

Çünkü Elmalılı mevcut külliyatı gerçekte olması gereken makama oturamamış, zaman zaman külliyatın yönlendirme ve şartlandırmalarından kendini kurtaramamıştır.

Belki de Kur'ân etrafında oluşan yorumların oluşturduğu bilgi yığını içinde değerlendirmeler yaparken bizzâtihi Kur'ân'ın yorumlanması konusuna gereken ihtimamı gösterememiş ve lüzumlu yoğunluğu sağlayamamıştır.

Fakat kendini bu bilgi yığınının olumsuz baskısından ve otoritesinden âzâde hissettiği anlarda Kur'ân'la daha sıcak ve daha canlı bir ilişki içine girmiş ve okuyucuyla da aynı yoğunlukta bütünleşebilmiştir.

İşte bu kabil durumlarda onun gerçek gücünün ve derin vukufunun hakkını verdiğini görüyoruz.

Zaten Elmalılı'yı başkalarından ayıran en önemli özelliği onun, mevcut birikimine dayalı olarak kendiöz yönelişiyle Kur'ân'a bakma fırsatını yakaladığı anlarda yaptığı değerli orijinal yorumlardır.

Elmalılı aslında devamlı gösterebileceği performansını mevzii olarak değil de bütün bir tefsiri boyunca cömertçe gösterebilseydi, öyle zannediyorum ki, bizler ondan çok daha fazla istifade edebilecektik.

Fakat bu özellikleriyle dahi onun tefsiri çoğu konuda aşılması güç izahlarıyla hem ilim âleminde hem de genel okuyucu nezdinde tazeliğini ve değerini korumaktadır.

Tefsiri, Türk okuyucusunun istifade edeceği büyük bir bilgi ve kültür hazinesidir.

Bütün bir İslâmî kültürü derin bir vukufla Türkçe olarak aktarması bile onu taktir etmek için yeterli bir sebeptir.

Kaldı ki çeşitli konulardaki değerli yorum ve yaklaşımlarıyla da Kur'ân araştırmacılarına ışık tutmuştur ve hâlâ ışık tutmaya devam etmektedir.